

INNOVATSION FAOLIYATNING TURLARI VA RIVOJLANISH KONTSEPTSIYALARI

Ne'matullayev Abdurasulxon Ximaydulla o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Mamlakat iqtisodiyotida innovatsion faoliyatni rivojlantirish davr talabi hisoblanadi. Shu bilan birga innovatsion faoliyatni amalga oshirish bosqichlari va usullari ham alohida ahamiyatga ega. Maqolada innovatsion faoliyatning turlari va rivojlanish kontseptsionalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, innovatsion loyiha, startap, ichki va tashqi omillar, raqobatbardoshlik, moliyaviy yordam, innovatsion faoliyat.

So'nggi yillarda O'zbekiston ishlab chiqarish zamonaviy standartlar asosida izchil taraqqiy ettirish, tarmoq korxonalarining innovatsion faoliyatini yangi darajaga olib chiqish, jahon va mahalliy bozorlarda sanoat mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish, ilm-fan va ilmiy faoliyatni har tomonlama qo'llabquvvatlash bo'yicha keng qamrovli maqsadli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etish sharoitida ishlab chiqarishni zamonaviy standartlar asosida izchil taraqqiy ettirish, tarmoq korxonalarining innovatsion faoliyatini yangi darajaga olib chiqish va shu negizda ularning iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish, innovatsion texnologiya va yangi ishlanmalar vositasida jahon va mahalliy bozorlarda sanoat mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish hamda ilm-fan va ilmiy faoliyatni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va natijadorligini oshirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Innovatsion faoliyat makon va zamonda mavjudligi, o'z o'rniga ega ekanligi sababli iqtisodiyotning muhim ob'ektlaridan biri hisoblanishi tabiiy hol. Biroq, iqtisodiyotga oid adabiyotlarda innovatsion faoliyatning mazmun va mohiyati, uni tasniflash va tavsiflash asoslari, ushbu faoliyatga doir ma'lumotlarni hisob va hisobotda real aks ettirilganligini tekshirish tartibi yetarlicha ochib berilmagan.

SHu bois ham innovatsion faoliyatning iqtisodiyot ob'ekti sifatidagi mohiyatiga, uni tasniflash va tavsiflash asoslariga batafsil to'xtalib o'tish zarur.

“Innovatsion faoliyat” atamasi negizida, avvalambor, “innovatsiya” so'zi, ushbu so'z negizining o'zida esa “novatsiya” so'zi yotadi. O'zbek tili lug'atiga bu so'zlar xorijiy tillardan kirib kelgan. CHunonchi, inglizcha “innovation”, ruschasiga “innovatsiya” so'zi lug'atlarda “novovedenie”, “novatorstvo” sifatida talqin etilgan. Rus tilida berilgan talqinga ko'ra bu so'z o'zbek tiliga “yangilik kiritish”, “yangi usul”, “kiritilgan yangilik” kabi ma'nolarda o'girilgan va izohlangan. “Novatsiya”, lotincha “novation” so'zi rus tilidagi lug'atlarda “izmenenie”, “obnovlenie”, o'zbek tili lug'atlarida esa “o'zgarish”, “yangilanish” ma'nosida talqin etilgan.

“Innovatsiya” atamasi maxsus lug'atlarda va adabiyotlarda ham turlicha ta'riflangan hamda izohlangan. CHunonchi, rus tilida chop etilgan “Bolshoy buxgalterskiy slovar”¹da innovatsiya atamasiga

“texnika va texnologiya avlodini almashtirishni ta'minlash maqsadida iqtisodiyotga mablag' kiritish”; “ilmiy-texnik progress yutuqlari natijasi hisoblangan yangi texnika va texnologiya” mazmunlarida ta'rif berilgan.

V.A.Makarenko² tahriri ostida nashr etilgan zamonaviy tushuncha va terminlar lug'atida “innovatsiya” terminiga yana ham kengroq tavsif berilgan. Lug'atda “innovatsiya” termini quyidagi mazmunda bayon qilingan: “innovatsiya – bu:

– texnika va texnologiya avlodining almashinuvini ta'minlash maqsadida iqtisodiyotga mablag' yo'naltirish;

– ilmiy-texnika taraqqiyotining mas'uli bo'lgan yangi texnika, texnologiyadan foydalanish;

– yangi g'oyalarni ishlab chiqish, sintezlash, yangi nazariya va modellarni yaratish va ularni hayotga tatbiq etish;

– individual tusdagi, takrorlanmas, siyosiy dasturlarni amalga oshirish;

¹ Большой бухгалтерский словарь. Под редакцией А.Н.Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. С.150

² Макаренко В.А. Современный словарь. 2 т. – М.: 2000.

– tilshunoslikda yangidan tashkil etish, nisbatan yangi ko‘rinish. Adabiyotlarda innovatsiya atamasiga “yangilanishga qilingan investitsiya”, “yangi jarayon, mahsulot, xizmatlarni amaliy o‘zlashtirish natijasi”, “yangi texnika yoki texnologiyaga, mehnatni tashkil qilishga, xizmat ko‘rsatishga, boshqaruvga va boshqa maqsadlarga kiritilgan kapitaldan olingan moddiy hamda nomoddiy mulk” kabi mazmundagi izohlar ham berilgan. SHuningdek, innovatsiyaga yangilikni yaratish, o‘zlashtirish va tarqatish jarayonlari, bu jarayonlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi faoliyat sifatida ham ta’riflar berilgan.

Demak, yuqorida keltirilgan ta’riflar, izohlarga asoslanib ta’kidlash joizki, “novatsiya”, “innovatsiya”, “innovatsion faoliyat” har qanday kishilik jamiyatini, uning iqtisodiy-ijtimoiy hayotini ravnaq toptirish uchun amalga oshirilayotgan ishlarni, jarayonlarni, moddiy va nomoddiy ko‘rinishdagi yangi yaratilayotgan mulkni ifodalovchi tushunchalardir.

Innovatsiya xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda amalga oshirilayotgan ishlab chiqarishni, uning moddiy texnika bazasini yangilash hamda rivojlantirish maqsadida yangi g‘oyalar va ishlanmalarni yaratish, o‘zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan maxsus faoliyatdir. Faoliyat sifatida innovatsiyalarni insoniyat

mehnat faoliyatining barcha jabhalarida qo‘llash mumkin. Bu faoliyatni yuritish jamiyatda fan-texnika taraqqiyotiga olib keladi. Innovatsion faoliyat quyidagi yo‘nalishlardagi yangilikni ixtiro qilish va joriy qilishni o‘zida mujassamlashtiradi:

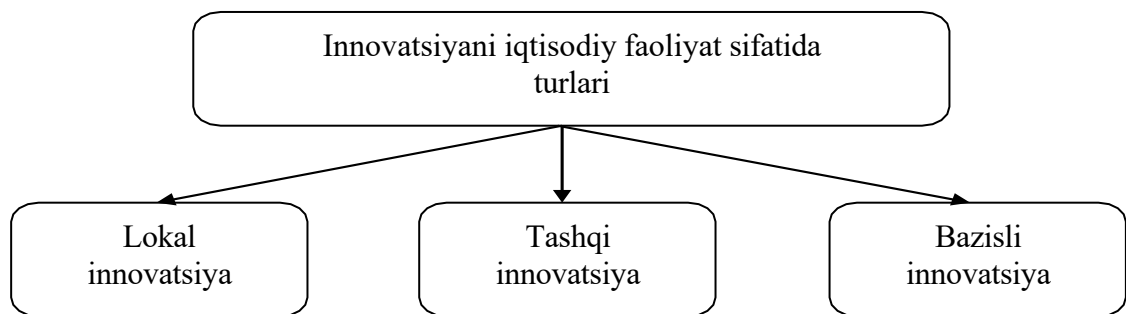
- yangi mahsulot;
- yangi texnologik jarayonlar va ishlab chiqarishni tashkiliy shakli;
- yangi boshqaruv jarayoni va ijtimoiy-iqtisodiy masalalarning hal etilishi, ularga mos ravishda, yangi moliyaviy dastaklar va tashkiliy tuzilmalar.

SHunday qilib, innovatsiyalarni joriy qilishning eng qulay darajalarini e’tiborga olgan holda innovatsion faoliyatga kuyidagicha ta’rif va tavsiflarni berish mumkin (1-rasm).

Innovatsion faoliyat - ishlab chiqarishni, uning moddiy-texnika bazasini

yangilashga va rivojlantirishga imkon beruvchi yangi g'oya va ishlanmalarni yaratish, o'zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan jarayonlar majmuasidir.

Innovatsiya esa amaliyotda qo'llanilgan va birmuncha samara bergan printsiplial yangi g'oya hisoblanadi. Ma'lum bir korxonada qo'llanilib, ma'lum bir samara yoki daromad keltirgan innovatsiya bu ilmiy yoki boshqaruv sohalarida oldindan ma'lum bo'lgan bo'lishi mumkin. Bunday innovatsiya ichki yoki lokal innovatsiya deyiladi.

1.1.1-rasm. Innovatsiyani iqtisodiy faoliyat sifatida turlari³

Tashqi innovatsiya deb shunday innovatsiyalarga aytiladiki, ular butun jamiyat uchun yangi qo'llanilgan bo'ladi, masalan yangi mahsulot, yangi boshqaruv tizimi, yangi qonun, yangi ijtimoiy dastur va boshqalar. Bunday innovatsiya odatda umumiylik xarakteriga ega bo'lib, ularga keng miqyosida qo'llanilish xarakterlidir.

Innovatsiyalarning xarakterli jihatlari (belgilari) sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- yangilik (ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy-boshqaruv, ijtimoiy va h.k.);
- amaliy ahamiyatliligi (fan, texnika, texnologiya va ishlab chiqarishning rivojlangan darajasida ham innovatsiyani qo'llanilish mumkinligi);
- tijoratni ahamiyati (bozor iqtisodiyotida qo'llanilishi, bu innovatsiyani samaradorligining shartidir).

Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning tashabbuskori bo'lib tadbirkor, ya'ni shaxs hisoblanadi, chunki, aynan tadbirkor (shaxs) foyda olish uchun

³ Muallif ishlanmasi

<https://scientific-jl.com/>

resurslardan oqilona foydalanish yo'lini izlay boshlaydi.

D.Kondratev⁴ farazi bo'yicha iqtisodiyotning rivojlanishi davrlar yoki to'liqlar kabidir, ya'ni to'liqlar uzun bo'lishi mumkin, iqtisodiy rivojlanishning uzoq davri (30-50 yil), qisqasi (3-5 yil) bo'lishi mumkin. Har qanday to'liqning boshlanishi iqtisodiy o'sish bilan boshlanib, to'xtashi iqtisodiy pasayish bilan tugaydi.

Agarda iqtisodiy rivojlanish qisqa davrda pasayish bilan tugaganda, uni ishlab chiqarish va texnologiyasida ozgina o'zgarish yuz beradi, unga ko'tarilish bilan o'tib olinsa, uzun to'liqlarni, ya'ni uzoq davrli iqtisodiy inqirozlarni bazisli innovatsiya orqali, ya'ni ishlab chiqarish va iqtisodiyot, fan, texnologiyani tubdan o'zgartirib amalga oshirish mumkin, chunki uzoq davrli iqtisodiy inqirozlar chuqur xarakterga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. AA Urinboevich Directions for ensuring the sustainable development of industrial enterprises in the context of economic liberalization. International Engineering Journal For Research-2020
2. Urinboevich, Adashev Azimjon. "Analysis of sustainable development of small business components of the republic of uzbekistan." *E-Conference Globe*. 2021.
3. AU Adashev Models of transition to market economy, their commonwealth and differences Экономика и социум, 2018
4. AU Adashev The content bases of the innovative development in companies Высшая школа, 2017
5. Adashev, A. U. "Financial management as a system and mechanism of finance management." *Экономика и социум* 3 (2020): 6-8.
6. AU Adashev Principles and laws of management Экономика и социум, 2019

⁴ Д.Кондратьев «Анализ финансовой отчетности». – М.: Финансы и статистика, 1996. С.383.

<https://scientific-jl.com/>

7. Adashev, Azimjon Urinboevich, and Abdulkholik Mukhiddin Ugli Ismoilov. "The Role Of Small Business In The Management Of The Organized Structure." *The American Journal of Applied sciences* 3.04 (2021): 84-90.

8. АУ Адашев Значение малого бизнеса и частного предпринимательства в вопросах занятости Молодой ученый, 2016